

ÜÇÜNCÜ DÜNYA KAVRAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR VE ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞIN ÇEVRE SORUNLARI BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

DISCUSSIONS ON THE CONCEPT OF THE THIRD WORLD AND
SUSTAINABILITY OF THE THIRD WORLDISM IN THE CONTEXT OF
ENVIRONMENTAL PROBLEMS

HÜSEYİN EMİROĞLU* - DİLEK AĞA**

ABSTRACT

In this study, the attitudes and strategies of the Third World within the UN platforms regarding environmental problems are analyzed. By focusing on the agenda items about environmental problems and the attitude of the developing countries, a dimension of the current discussions regarding the continuity, significance and suitability of the thought of the Third World, the concept of the Third World, is addressed. The concept of the Third World, which has a dynamic nature, is used by many segments of the society in many fields. In order to establish an empirical ground, the attitude of the Third World countries in the United Nations after the dissolution of the bipolar system on the agenda items on environmental problems are discussed. If the Third World era has come to an end, then it is not an element of the current global politics. On the other hand, if evident solidarity can be distinguished in the environmental policies of the developing countries, this means that the Third World holds its actuality. After the Rio Conference held in 1992, the Third World has not only demonstrated similar interests in environmental issues, but also used G77 as a coordination mechanism.

Keywords: Third World, Non-Aligned Movement, Group of 77, United Nations, Environmental Problems, North-South.

ÖZ

Bu çalışmada BM platformlarında Üçüncü Dünya ülkelerinin çevre sorunları karşısındaki davranışları ve stratejileri analiz edilecektir. Çevre sorunlarına ilişkin gündem maddelerine ve gelişmekte olan ülkelerin tutumlarına odaklanarak, Üçüncü Dünya kavramının, Üçüncü Dünya düşüncesinin sürekliliği, anlamlılığı, uygunluğu üzerine güncel tartışmaların bir boyutu ele alınacaktır. Dinamik bir niteliğe sahip olan Üçüncü Dünya kavramı birçok alanda birçok kesim tarafından kullanılmaktadır. Ampirik bir zemin oluşturabilmek için iki kutuplu sistemin dağılmasının ardından çevre sorunlarına ilişkin gündem maddelerinde Birleşmiş Milletler'de Üçüncü Dünya ülkelerinin davranışları ele alınacaktır. Eğer Üçüncü Dünya devri son bulduysa o zaman günümüzde küresel politikaya ilişkin bir unsur değildir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarında tanımlanabilir, belirgin bir dayanışma ayırt edilebiliyorsa bu Üçüncü Dünya'nın güncelliğini koruduğu anlamına gelmektedir. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Konferansı'nın ardından çevre sorunlarında Üçüncü Dünya benzer çıkarlarını ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda G77'yi bir koordinasyon mekanizması olarak kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üçüncü Dünya, Bağılantısızlar Hareketi, 77'ler Grubu, Birleşmiş Milletler, Çevre Sorunları, Kuzey-Güney.

* Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9980-1083>

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5614-6012>

Makale Atfı Bilgisi: EMİROĞLU Hüseyin, AĞA Dilek (2020). Üçüncü Dünya Kavramı Üzerine Tartışmalar ve Üçüncü Dünyacılığın Çevre Sorunları Bağlamında Sürdürülebilirliği, *Avrasya Etüdüleri*, 5-31.

Gönderim Tarihi: 20.02.2020 Kabul Tarihi: 08.05.2020

GİRİŞ

Ülkeleri gelişmiş pazar ekonomisi, merkezi planlanmış ekonomi ve gelişen pazar ekonomisi şeklinde üç kategoriye ayıran 1950 ve 1960'ların basit sınıflandırma şeması, 1970'lerin ilk yarısında patlak veren petrol kriziyle değişmeye başlamıştır. 1980'lerin ilk yarısında başlayan borç krizi ve bazı gelişmekte olan ülkelerin izledikleri başarılı sanayileşme stratejilerinin de etkisiyle ülkelerin birçok farklı şekillerde kategorize edildiği görülmektedir. Bazı analistler Üçüncü Dünya (ÜD) ülkeleri, Dördüncü Dünya ülkeleri, Beşinci Dünya ülkeleri şeklinde bir sınıflandırma yoluna giderken, bazıları petrol üreticisi olmayan ülkeler ve petrol ihraç edenler; düşük gelirli ekonomiler ve orta gelirli ekonomiler; yeni sanayileşen ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler şeklinde ayrımlara gitmişlerdir. Coğrafi bölgeler arasındaki ve içindeki gelir düzeylerindeki fark her ne kadar 1970-80'li yıllarda artmaya başlasa da çeşitlilik, kavram ortaya atıldığı andan itibaren belirgindi. Bir başka deyişle 1950-60'larda dahi aynı gelişmişlik seviyesinde olan ülkeleri kapsayan bir ÜD kavramından söz etmek mümkün değildi. ÜD kavramı ilk ortaya çıktığı andan itibaren birçok yönden eleştirilse, yerine alternatifler konulmaya çalışılsa da on yıl gibi kısa bir süre içerisinde küresel tanınırlığa ulaşmıştır.

Bir olgu adlandırılırken en az iki koşulu sağlaması gerektiği genel kabul görmektedir. Bunlardan birincisi, ismin kısa ve öz olması; ikincisi ise, olabildiğince bilgilendirici, net ve hedeflenen anlamı verebilmesidir. Yani iyi bir isim, ifade etmek istediği anlamı kısa ve basit bir şekilde ortaya koyabildir. Bu çerçevede gelişme seviyelerindeki farklılıklara göre ayrılmış bir dünya bağlamında ÜD kavramı, çok kısa olmasa da en azından fikir verici ve anlamlıdır. Kavram az gelişmişlik sorununu uluslararası bağlamda ele almakta ve küresel bir sorun olarak açık bir şekilde ifade edebilmektedir. Nitekim günümüzde de birçok alanda birçok kesim tarafından kullanılmaktadır. 2009 yılında Marcin Wojciech Solarz'ın Izabella Lecka ve Robert Arthur ile birlikte ÜD kavramının geçerliliğe, uygunluğuna ilişkin gerçekleştirdiği bir ankette¹ -sonuçlar belirleyici olmasa da- kavramın dünyanın çeşitli bölgelerinden gençler arasında dolaşımda olduğu ve dünyanın yapısına ilişkin söylemlerde hâlâ geçerli olduğu ortaya konulmuştur. ÜD'nin bu niteliği kavramın analiz edilme gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

1 Katılımcılardan az gelişmiş ülkeleri isimlendirmek için 'ÜD', 'gelişmekte olan ülkeler' ve 'Güney' olmak üzere toplamda üç seçenektan birini seçmeleri ya da üç seçeneğin de bazı nedenlerden dolayı uygun olmadığını düşünmeleri durumunda başka bir öneride bulunmaları istenmiştir. On sekiz Alman öğrenciden on üçü gelişmekte olan ülke, üçü Güney, iki tanesi de ÜD'yi seçmiştir. Polonya'da on altıdan onu gelişmekte olan ülkeler, beşi ÜD'yi seçerken bir öğrenci de gelişmekte olan piyasalar ismini önermiştir. Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki elli dokuz katılımcıdan yirmi dördü gelişmekte olan ülkeler, on sekizi ÜD, ikisi Güney seçeneklerini seçerken, on beşi de konu hakkında herhangi bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir.

Çalışmada çevre sorunlarına ilişkin gündem maddelerine ve gelişmekte olan ülkelerin tutumlarına odaklanarak, ÜD kavramının, ÜD düşüncesinin sürekliliği, anlamlılığı, uygunluğu üzerine tartışmalar ele alınacaktır. Bu çerçevede çalışmanın ÜD kavramı, ÜD düşüncesi ve küresel çevre gündeminin analizini birlikte ele alan, iki ayrı fakat iç içe geçmiş iddiası vardır. Bunlardan ilki, ÜD kavramının dinamik bir yapıya sahip olduğunun, İkinci Dünya'nın dağılmasının ardından anakronistik bir niteliğe bürünmediğinin ve kurumsal bir varlık olarak ÜD'nin gerçekliğinin ortaya konulmasıdır. Diğeri ise, ÜD kavramının politik geçmişine ilişkin tartışmalara rağmen, küresel çevre sorunlarının analizi bağlamında geçerliliğini koruduğudur. Çalışmada özellikle de Soğuk Savaş'ın ardından çevre meselelerinde ÜD ülkelerinin tutarlı ve etkili bir çıkar grubu olarak örgütlendikleri, çevrenin Güney işbirliğine temel oluşturduğu iddia edilmektedir. Bununla bağlantılı olarak, 77'ler Grubu'nun (G77) teknik meselelerde siyasi niteliğe sahip Bağlantısızlar Hareketi'nden (BH) çok daha etkin olduğu ve çevre sorunlarının yapısı göz önünde bulundurulduğunda ivmenin BH'den ziyade G77'yi göstermesi olasıdır.

Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. ÜD gibi kavramların dünya hakkında düşünme yollarını ifade ettiği, somutlaştırdığı ve hatta dünyayı biçimlendirdikleri ifade edilebilir. Dünya hakkında konuşma ve düşünme şeklimiz uluslararası sistemdeki davranışlarımızı ve aldığımız konumları etkilemektedir. Bu çerçevede çalışmanın ilk kısmında öncelikle, ÜD kavramının kökeni, tanımı ve kullanım biçimlerinin evrimine yer verilecektir. Süreç içerisinde farklı kavramlar farklı zamanlarda ortaya çıktığı ve farklı endişelere karşılık olarak üretildiği için tarihsel olarak anlaşılması gerekmektedir. Ardından Soğuk Savaş döneminde ÜD kavramının bu ülkeleri tanımlayan diğer kavramlarla kıyaslandığında, uluslararası düzlemde dayanışma içerisinde hareket etmelerini olumlu yönde etkilediği varsayımı göz önünde bulundurularak, Üçüncü Dünyacılığın yükseliş ve gerileme süreçlerine yer verilecektir. Son olarak, İkinci Dünya'nın dağılmasının ardından ÜD kavramına yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci kısmının odağı, 1970-80'lerden itibaren Birleşmiş Milletler'de (BM) gündeme gelen farklı nitelikteki birçok mesele ile karşılaştırıldığında çevre sorunlarında ÜD ülkelerinin tutumlarının farklı bir seyir izlediğinin ortaya konulmasıdır. Devletler arasındaki ekolojik karşılıklı bağımlılığın, yaygın egemenlik yapılarını ve güç dengesini etkilediği ileri sürülmektedir. Bilindiği gibi 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşifler ile başlayan sanayi devrimi ile hız kazanan yaygınlaşan biçimi değişen sömürgecilik, yirminci yüzyılda dünya çapında bir olgu haline gelmiştir. Bu süreçte dünya güçlü-zayıf, gelişmiş-az gelişmiş şeklinde bölünmüştür. Bunlar arasındaki en bariz karşıtlık, günümüzde de olduğu gibi, yoksulluk ile zenginlik arasındaki ayrımdır. Bu ötekileştirilen, dışlanan

devletlerin küresel çevre sorunları bağlamındaki davranışları, stratejileri irdele-
necektir. Kuşkusuz sömürgecilik ve emperyalizm deneyimleri, ÜD ülkelerinin
gelişmiş ülkelerden çok daha farklı bir süreç geçirmelerine neden olmuş, onlara
farklı bir sosyo-ekonomik karakter ve çevre miras bırakmıştır.

Böylelikle çalışmanın ilk iki kısmının, İkinci Dünya'nın ortadan kalkmasına
rağmen, ÜD kavramının ve Üçüncü Dünyacılığın Soğuk Savaş'ın ötesine geçerek,
çağdaş uluslararası sistemde de varlığını sürdürdüğü iddiasını temellendirmesi he-
deflenmektedir. ÜD ülkelerinin çevre sorunları karşısında şüphecilikten aktif dü-
zeyde katılıma evrilen davranışları da bunu desteklemektedir. Soğuk Savaş'ın ardın-
dan ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Kuzey-Güney meselesine ilişkin çalışmalar
incelendiğinde, Kuzey ile Güney ülkeleri arasındaki anlaşmazlık konularının belli
noktalarda² yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. BM düzleminde İkinci Komite kapsa-
mında değerlendirilen çevre meseleleri bunların içerisinde en az politik ve ideolojik
niteliğe sahip olduğu için diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda ÜD kavra-
mının günümüzde de varlığını devam ettirdiğine ilişkin ortaya atılan argümanla-
rın bir kısmı Üçüncü Dünyacılığın yeniden canlandırılması ihtiyacı düşüncesi ile
ilişkilidir. Bu ise günümüzde ekonomik ve politik eşitsizliğin devam etmesi ve ÜD
kavramının belirli bir yaşam formuna atıfta bulunmasından temellenmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın üçüncü kısmında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardın-
dan BM platformlarında çevre sorunlarına ilişkin belirli gündem maddelerinde
ÜD ülkelerinin davranışlarına yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA KAVRAMININ KÖKENİ, TANIMI VE KULLANIM BİÇİMLERİNİN EVRİMİ

ÜD kavramı ilk defa 1952 yılında *L'Observateur*'de yayımlanan *Trois Mon-
des, Une Planete* (Üç Dünya, Bir Gezegen) başlıklı kısa bir makalede Fransız
demograf ve iktisat tarihçisi Alfred Sauvy tarafından kullanılmıştır.³ Sauvy kav-
ramı oraya atarken, Fransız rahip ve siyaset adamı Emmanuel Joseph Sieyes'in
(1748-1836)⁴ *Tiers État* (Üçüncü Sınıf) kavramıyla analogi kurmuştur.⁵ Sieyes

2 Ön plana çıkanlar şunlardır; küresel çevresel değişimi, barış ve güvenlik için Kuzey tarafından ortaya çıkarılan ve desteklenen Batı merkezi dünya sistemi, Kuzey'in silahların kontrolü ve yayılmasının önlenmesi konusundaki yaklaşımı, Batı menşeli insan hakları ve demokrasi.

3 Jennifer Wenzel, "Remembering the Past's Future: Anti-Imperialist Nostalgia and Some Versions of the Third World", *Cultural Critique*, No. 62, (Winter-2006), p. 9; Marcin Wojciech Solarz, "Third World: The 60th Anniversary of a Concept that Changed History", *Third World Quarterly*, Vol. 33, No. 9, 2012, p. 1561.

4 Bknz. William Sewall, *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbe Sieyes and What is the Third Estate?*, Duke University Press, Durham, 1994, pp. 6-20; Philippe Raynaud-Stephane Rials, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İsmail Yerguz vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 1022.

5 Leslie Wolf-Phillips, "Why 'Third World?': Origin, Definition and Usage", *Third World Quarterly*, Vol. 9, No. 4, (October-1987), p. 1312.

kavrama Ocak 1789'da *Qu'Est-Ce Que Le Tiers État* (Üçüncü Sınıf Nedir?) ismiyle yayımlanan ve Fransız İhtilali'ne gidilen süreçteki en etkili dokümanlardan birisi olarak kabul edilen⁶ kitapçığın girişinde şu şekilde yer vermiştir; “*Tiers État* nedir? Her şey. Şimdiye kadar siyasi düzen içerisinde ne olmuştur? Hiç. Ne istemektedir? Bir şey olmak”.⁷

Sauvy az gelişmiş ülkeleri tanımladığı ilk paragrafta ÜD teriminin sosyoekonomik anlamına atıf yapmıştır. Bu da ÜD'nin sosyoekonomik boyutunun siyasi bağlamından daha sonra ortaya çıkmadığı anlamına gelmektedir. Sauvy ayrıca ÜD düşüncesini Soğuk Savaş ile ilişkilendirerek kavrama siyasi-uluslararası bir anlam atfetmiştir. Bu bağlamda ÜD, bloklar arası rekabetin yaşandığı ortamda pasif bir alan, iki bloğun bir arada var olması yolunda bir nevi engel ve kurbandı. Sieyes'in tanımlamasının “Bir şey olmak.” kısmı ise ÜD'nin farklı bir siyasi-uluslararası yorumuna zemin hazırlamıştır. Bu ÜD'nin çağdaş uluslararası sistemde üçüncü bir etki alanı haline gelme arzusu olarak açıklanabilir.⁸ Bu analogi bağlamında, ÜD kavramının kullanılması ihmal, sömürü ve köklü değişiklik düşüncelerine ek olarak, ‘Bağlantısızlık’ fikrine de zemin hazırlamıştır.⁹ Ayrıca önceden Avrupa siyasetinde hükümetler ve devletlerden ziyade siyasi hareketler ve azınlık partileri tarafından kullanılan kavram, Fransız siyasal sistemindeki unsurların sorunları ile yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin Moskova ve Washington arasında ‘üçüncü yollarını’ bulma mücadelelerinde karşılaştıkları sorunlar arasında paralellik kurulmaya başlamasıyla da, kaçınılmaz olarak, ‘üçüncü güç’ siyasetine öncülük etmiştir. Böylelikle ‘üçüncü güç’ bir Avrupa kategorisi olmaktan çıkmış, devlet düzeyinde bir olgu haline gelmiştir.¹⁰

1955 yılında toplanan Bandung Konferansı küresel siyasette bir üçüncü gücü/ yolu oluşturan ve kuran ilk girişim olma özelliğine sahip olmakla birlikte, ÜD'nin ortaya çıkışını sembolize etmektedir.¹¹ Konferans, ÜD düşüncesini netleştirerek, bu düşünceyi temel alan çeşitli hareketlere ve girişimlere çıkış noktası olmuştur. Konferansın ardından ÜD düşüncesi, Amerika Birleşik Devletleri merkezli Birinci Dünya ile Sovyet merkezli İkinci Dünya arasında ortaya çıkan Soğuk Savaş

6 Sewell, *a.g.e.*, ss. 1-2.

7 Eski Fransız toplumu geleneksel olarak üç *état*'dan oluşmuş sayılıyordu. Kilise mensupları Birinci Sınıf, feodal, asalet unvanlarına sahip olan soylular İkinci Sınıf, geriye kalan tüm vatandaşlar da Üçüncü Sınıf kategorisine dahildi. Genel meclis ya da danışma organı olarak da ifade edilen *États-Généraux* ülke meselelerini ele alma gerekliliği doğduğunda bu üç sınıfın temsilcilerinden oluşurdu. Emmanuel-Joseph Sieyes, *Üçüncü Sınıf Nedir?*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 7; Sewell, *a.g.e.*, s. 4.

8 Solarz, *a.g.m.* s. 1563.

9 Wolf-Phillips, *a.g.m.* p. 1312.

10 Peter Worsley, “How Many Worlds?”, *Third World Quarterly*, Vol. 1, No. 2, 1979, p. 101.

11 Mark T. Berger, “After the Third World? History, Destiny and the Fate of Third Worldism”, *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004, p. 10.

ortamında, bağımsızlıklarını kazanan ve herhangi bir tarafa dâhil olmak istemeyen ulus devletler arasında birbirlerine destek olma ve birlik sağlama temelinde yaygınlaşmaya başlamıştır.¹²

Soğuk Savaş bağlamında ele alındığında, ÜD'nin köken itibarıyla ne anlama geldiği açıktır; tarafsızlık ve fakir ülkelerin dünyası. Fakirliklerinin temel nedeni ise hemen hemen hepsinin sömürgeleştirilmiş olmalarıdır.¹³ Bu konjonktürde ÜD kapitalist ya da sosyalist olarak nitelenmeyen, geride kalan bütün devletler için bir toplanma alanı haline gelmiştir.¹⁴ Devletlerin egemenlik nitelikleri çok çeşitli olsa da bağımsızlıklarını yeni kazanmış olmaları bağımsızlıklarına filli ya da sözüm ona müdahalelere karşı çok hassas olmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda 'üçüncü' rakamı (ve benzer şekilde 'dünya' kelimesi) 'diğer', 'farklı', 'bağımsız', 'egemen' kavramlarıyla da ilişkili olduğu için önem arz ediyordu. Bundan dolayı ÜD kavramı, eşit statü iddiasının yanı sıra iki güçlü askeri-siyasi blok ile ilişkilerinde egemenlik, bağımsızlık ve farklılık anlamına da geliyordu. Dolayısıyla ÜD ifadesinin küresel Güney'in bağımsızlık, egemenlik ve eşitliğe ilişkin beklentilerini de karşılaması kavramı daha cazip hale getirmiştir.¹⁵

ÜD kavramı, '*Tiers État*' ile bağlantısının bir sonucu olarak da beklenen bağımsızlık, egemenlik ve eşitlik iklimine uygundur. '*Tiers État*' 18. yüzyıl Fransasında özgürlük, eşitlik ve birlik talep ederken, 150 yıldan daha uzun bir süre sonra da ÜD, ÜD bölgelerindeki ülkelerin iç ve uluslararası durumları için özgürlük yani dekolonizasyon; süper güçler karşısında egemen devletler olarak eşitlik; geri kalmışlıklarının ve yoksulluklarının üstesinden gelebilmek için birlik beraberlik gibi öncelikli taleplerini de karşılamaktadır. Bu talepler küresel Güney ülkelerinin yeni elde ettikleri bağımsızlıklarını geliştirebilmeleri ve güçlendirebilmeleriyle de doğrudan bağlantılıydı. Bu bağıntı, gelişmekte olan ülkeler topluluğunda ÜD kavramının benimsenmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁶

ÜD'nin yaygınlaşma hızı ile evrensel olarak bilinen ve anlaşılabilen bir kavram olarak kabul edilmeye başlandığı zamana ilişkin bir uzlaşma yoktur. Bununla birlikte, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren gazetecilik alanında ve akademik metinlerde yer vermeye başlanmış ve yaklaşık on yıl gibi kısa bir süre zarfında küresel tanınırlığa ulaşmıştır.¹⁷ Bu süreçte kavram ÜD'nin önde gelen siyasi

12 Mark T. Berger, "The Real Cold War Was Hot: The Global Struggle for the Third World", *Intelligence and National Security*, Vol. 23, No. 1, 2008, p. 113.

13 Worsley, a.g.m. p. 102.

14 Arif Dirlik, "Spectres of the Third World: Global Modernity and the End of the Three Worlds", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004, p. 135.

15 Solarz, a.g.m. p. 1564.

16 Solarz, a.g.m. pp. 1564-1565.

17 Worsley, a.g.m. pp. 103-104; Berger, "The Real...", p. 113; Solarz, a.g.m. p. 1564; Wolf-Phillips, a.g.m. pp. 1316, 1319.

liderleri tarafından da ele alınmış ve kavrama gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları organizasyonlarda yapılan konuşmalarda yer verilmeye başlanmıştır.¹⁸ ÜD düşüncesi Kuzey-Güney çatışmasını destekleyerek, Doğu-Batı çatışması arka plana atmaya çalışan bağlantısız ulus devletler arasında birlik, beraberlik oluşturabilmek için kullanılmıştır.¹⁹

Soğuk Savaş tansiyonunun düşmeye başlaması, 1960'lar ve 1970'lerin başlarında yeni bağımsız egemen devletlerin sayısının artmasıyla, 'üçüncü güç' terimi yeni bir anlamı daha karşılamaya başlamıştır. ÜD, Sauv'y'nin kullanımındaki özü ön plana çıkararak, tarafsızlığın yerine yok sayma, sömürü ve devrim potansiyeliyle çok daha güçlü bir şekilde ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bağlantısızlık, dünyanın fakir ülkelerinin birliği için pozitif bir güç haline gelmiştir.²⁰ Bu süreç, söylem gibi algılsa da sadece bir akademik sınıflandırma ya da konuşma kategorisinden ibaret değildir. Az gelişmiş ülkeler arasındaki siyasi uluslararası bağlantılar etkin ve kurumsallaşmıştır. Bu süreçte Asya-Afrika grubu fiilen bir kolektivite olarak ortaya çıkmış ve uluslararası alanda etki doğurmaya başlamıştır.²¹

Tek başlarına gelişmiş dünya ile olan ilişkilerinde zayıf taraf olmaları, politika oluşturma sürecini etkilemedeki yetersizlikleri, önem arzuları güçsüz devletlerin koalisyon oluşturmaları için güçlü bir uyarıcı işlevi görmüştür.²² Bu süreçte BM zayıf devletlerin endişelerini, çıkarlarını açık bir şekilde ifade edebildikleri ve aynı paydada toplayabildikleri bir platform olarak önemli rol oynamıştır. O zamana kadar aralarında herhangi bir etkileşim olmayan, birçok gelişmekte olan ülke ortak çıkarlarını keşfedebilmiştir. ÜD ülkelerinin tartışmalı konularda farklı ve bireysel yaklaşımlarını sürdürdükleri takdirde, gündem maddelerini ya da gündeme getirilen meselelerin sonuçlarını etkileme ihtimalleri yoktur. Koalisyon politikaları herhangi bir meselede zaferi garanti etmese de etkileme olasılığını arttırmaktadır. Aslında devletler ne kadar zayıflarsa o kadar birlik eğilimi içerisinde olurlar. Böylelikle zayıf ülkeler, mutlak başarısızlıklarını arada sırada da olsa zafer kazanma ihtimaline dönüştürebilmektedirler. ÜD koalisyonu, her durumda kazanan değil, yenilgi riskini minimize eden bir koalisyondu.²³

Uluslararası alandaki yapısal farklılıklar koalisyon ihtimaline nasıl zemin hazırlamışsa, BM de koalisyonun belirgin bir olasılık haline gelme sürecini

18 Berger, "The Real...", p. 114.

19 Berger, "After...", p. 9; Wolf-Phillips, *a.g.m.* p. 1313.

20 Wolf-Phillips, *a.g.m.* p. 1313.

21 Worsley, *a.g.m.* p. 103.

22 Marc Williams, "Re-Articulating the Third World Coalition: The Role of the Environmental Agenda", *Third World Quarterly*, Vol.14, No. 1, 1993, p. 9; Brian Clive Smith, *Understanding Third World Politics: Theories of Political Change and Development*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, p. 19; Solarz, *a.g.m.* p. 1565.

23 Keisuke Iida, "Third World Solidarity: The Group of 77 in the UN General Assembly", *International Organization*, Vol. 42, No. 2, (Spring-1988), p. 379; Williams, "Re-Articulating...", pp. 9-10.

etkilemiştir.²⁴ ÜD'nin Genel Kurul'da birlikte oy kullanması, bu devletlerin güçleri ile kıyaslanamayacak ölçüde etki doğurabilmelerinin, gündemi şekillendirebilmelerinin önünü açmıştır.²⁵ Doğu-Batı anlaşmazlıklarından ziyade kalkınma sorunlarına daha fazla önem veren BH üçüncü bir oy verme davranışı ortaya koymuş, gündemi kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirmeye başlamıştır. O zamandan itibaren BM'nin ana gündem maddelerinden biri sömürgecilik olmuştur. Sömürgecilik dalgasının ardından 1970'lerde uluslararası eşitsizlik sorunu, ÜD'nin Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talepleri doğrultusunda gündemi şekillendirmiştir.²⁶ Nitekim, Üçüncü Dünyacılığın altın çağı olarak nitelendirilen 1970'li yıllarda²⁷ ÜD ekonomisi gelişmekte olan ülkeler arasında yeni bir ortak kimlik duygusu ve amaç birliği yaratma ve temsil etme çabasıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır.²⁸ 1970'lerin sonlarında ÜD ülkelerinin uluslararası alandaki eşitsizliklere karşı harekete geçme konusundaki artan gücü, Genel Kurul'daki oy dağılımlarında da açık bir şekilde görülmektedir.²⁹ 1980'lerde ise Üçüncü Dünyacılık genel olarak düşüş dönemine girmiştir.³⁰

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin terminolojisi birçokları tarafından sorgulanmaya başlanmıştır.³¹ Bazı hareketler, hükümetler ve yorumcular tarafından ÜD yeniden canlandırılmaya ve yeni bir yön verilmeye çalışılırken; bazıları tarafından da ÜD kavramının uygunluğunu ve ÜD düşüncesinin geçerliliğini yitirdiği iddia edilmiştir.³²

Sauvy'nin ÜD söylemindeki 'üçüncü' sıfatı sıra sayısını ifade etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle İkinci Dünya'nın yokluğunda üçe kadar saymanın mümkün olmadığı ve küreselleşmenin birleştirici gücünün dünyalar arasındaki sınırları ortadan kaldırdığına ilişkin yorumlar yapılmıştır.³³ ÜD kavramının büyük ölçüde anakronistik bir niteliğe büründüğü ileri sürülmüştür.³⁴ Buna karşılık

24 Williams, "Re-Articulating...", p. 10.

25 Mehmet Gönülöbol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1975, s. 242.

26 Walter Antonio Desiderá Neto, "The Evolution of Mercosur Behaving as an International Coalition, 1991-2012", *Contexto Internacional*, Vol. 38, No. 2, (May/August-2016), p. 605.

27 Berger, "After...", p. 10.

28 Wolf-Phillips, *a.g.m.* p. 1318.

29 Immanuel Wallerstein-Terence K. Hopkins, *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, çev. Nuri Ersoy, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 48.

30 Berger, "After...", p. 9.

31 Williams, "Re-Articulating...", p. 7.

32 VickyRandall, "Using and Abusing the Concept of the Third World: Geopolitics and the Comparative Political Study of Development and Underdevelopment", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004, p. 44; Marc Williams, "The Third World and Global Environmental Negotiations: Interests, Institutions and Ideas", *Global Environmental Politics*, Vol. 5, No. 3, (August-2005), p. 51; Berger, "After...", p. 9; Solarz, *a.g.m.* p. 1561; Dirlik, *a.g.m.* p. 131; Wenzel, *a.g.m.* p. 8.

33 Arif Dirlik, *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview Press, Boulder, 1998, p. 146; Williams, "Re-Articulating...", p. 7; Solarz, *a.g.m.* pp. 1562, 1566.

34 Randall, *a.g.m.* p. 43.

ÜD'ye hâlâ rağbet edilmesine ilişkin bazı yazarlar, paradoksal olarak kavramın, eleştirel bir dilsel forma sahip olduğu ve negatif ilişki biçimleriyle ilintili olduğu için günümüzde birçok kesim tarafından kullanılmaya devam edildiğini ifade etmişlerdir. Üç sayısı sadece hiyerarşide birinciden alt seviyede olan ve bundan dolayı daha geri kalmış, zayıf bir sıralamayı değil aynı zamanda önemsizliği, sıradanlığı ve daha aşağı bir nitelikte olmayı simgeleyen üçüncü sınıfa ait olmakla ilişkilendirilmektedir. Bu sıfatlar, uluslararası toplumun bu kısmının en derin karakteristik özelliği olan yüksek gelişme eksikliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle ÜD terimi filiyatta Kuzey-Güney bölünmesinin özünü de ifade etmektedir.³⁵ Günümüzde ÜD tipi kategori, ekonomik ve siyasi eşitsizlik eksenine olmaya devam eden özelliklere dikkat çekmektedir. Birçok küreselleşme teorisyeni de ÜD'nin ya da Güney'in coğrafi anlamda tanımlanmış 'bir'den ziyade, dünya çapında bir sosyal kategori haline geldiğini ifade etmiştir. ÜD bir trenddir, tamamlanmış bir süreç değildir.³⁶

ÜD'nin anakronistik bir niteliğe büründüğünü ileri sürenlere ilişkin bir diğer husus ise 1989-91 yılları arasında dünya komünist sisteminin dağılması bağlamında ÜD kavramının geçerliliği meselesidir. Sistem her ne kadar dağılmış olsa da günümüzde komünist devletlerin bir listesini yapmak mümkündür. Diğer bölgelerde yapılan araştırmalarda da sosyalizm bir devlet sistemi olmaktan çıkarsa da insanların zihinlerinde varlığını devam ettirdiği ortaya konulmuştur. Bazı yazarlar, 1980'lerin sonunda komünist ülkelerin çoğu sistemi reddetse de geniş çaplı komünizm deneyimlerinin uzun bir süre daha bu ülkelerin gelişme yönlerini etkilemeye devam edeceğinden, eski sosyalist ülkelerin ayrı bir grup olarak ele alınmaları gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu çerçevede İkinci Dünya görece varlığını devam ettirdiği için Sauvy'nin ÜD söylemindeki sıra sayısının ifade eden 'üçüncü' sıfatı geçerliliğini korumaktadır. Buradan hareketle ÜD kavramının geçerliliğini koruduğu ve kavramın dünyanın yapısına ve gelişmeye ilişkin konularda kullanılması gerektiğini ifade eden görüşler söz konusudur.³⁷

ÜD'ye ilişkin bir diğer husus, kavramın BH'nin ne olacağına ilişkin yapılan ilk toplantıdan önce dolaşımında olduğudur. Bandung'dan sonra ÜD, bağımsızlığını yeni kazanan gelişmekte olan ülkelerin "bir şey olmak" yörüngesine yeniden yön vermeyi hedeflemiştir. Kavram, sonrasında ezilenlerin birliğine ve alternatif geleceklerin oluşturulması için ütopyik bir özlem kaynağı olarak hizmet etmiştir.³⁸ Bu bağlamda, bazı yazarlara göre ÜD düşüncesi, geri kalmış bölgelerin içerisinde

35 Solarz, a.g.m. p. 1567.

36 Shangrila Joshi, "Understanding India's Representation of North-South Climate Politics", *Global Environmental Politics*, Vol. 13, No. 2, (May-2013), p. 130; Randall, a.g.m. p. 43.

37 Solarz, a.g.m. pp. 1568-1569.

38 Dirlık, a.g.m. p. 134; Wenzel, a.g.m. p. 10.

buldukları sınırlılıkların ötesine geçmeleri gerekliliği fikrini de bünyesinde barındırmaktadır.³⁹ ÜD'nin bu versiyonunun geleceğe yönelik bir takım unsurlar içermesi, kavramın günümüzde neden hâlâ kullanılmaya devam edildiğine ve ÜD'nin nasıl bir beklenti içerisinde olduğuna işaret etmektedir.⁴⁰

ÜD kavramının yapısal zeminini kaybetmesine rağmen hâlâ akademik metinlerde, siyasi söylemlerde ve basında kullanılmaya devam edilmesinde yeni bir dünya düzenini karşılama konusundaki isteksizlik, entelektüel alışkanlık, eylemsizlik, geçmişe duyulan özlem, kavramın bir kolay çağırma aracı olması gibi nedenler de öne sürülmektedir.⁴¹ Ancak, ÜD'ye yönelik bu minvaldeki eleştiriler, her ne kadar kavramın temel problemlerini ortaya koysa da onun yerine uygun bir alternatif sunamamaktadır ve uluslararası alandaki önemli değişikliklerin kavramın içeriğine olan etkilerini göz ardı etmektedir.⁴² ÜD, sömürgecilik gibi terimlerle benzer bir şekilde, pozitivist algının ötesine geçerek, içerisinde bulunduğu konjonktürden bağımsız bir mevcudiyet kazanmıştır.⁴³ Bu bağlamda, Üçüncü Dünyacı söylem, potansiyel olarak güçlü bir retorik ve toplanma noktası sağladığı için bazıları kavram ile ilişkilendirilen değerleri korumak ve sürdürülebilmek için terimi muhafaza etmenin hâlâ önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu devletlerin tek başlarına gelişmiş dünya ile olan ilişkilerinde zayıf taraf olmaları kaçınılmaz olduğu ve dayanışmalarını korumaları gerektiği için ülke grubunun dağılması ve ÜD hakkında konuşmayı bırakmanın dezavantajlı olabileceği söylenmiştir. Bir ÜD düşünürü tarafından ÜD, mantıklı bir kavram ve esnek, zorluklarla karşılaşması durumunda onun üstesinden gelebilecek bir kategori şeklinde tanımlanmış, kavramın geçerliliğinin sorgulanmasının ise zararlı ve yanıltıcı olduğu ifade edilmiştir. 'Üçüncü' sıfatının bu ülkelerin diğerlerinden daha alt bir seviyede ya da bir takım sayısal ortalamaların altında olması değil, Asya, Afrika ve Latin Amerika bölgelerindeki ülkelerin birbirlerinden farklı, kendilerine özgü bir çok özelliğe sahip oldukları anlamına geldiği vurgulanmıştır.⁴⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Üçüncü Dünyacı söyleme ilişkin yapılan vurgulardan birisi de iki kutuplu sistemin dağılmasıyla ÜD ülkeleri arasındaki zenginlik, kalkınmışlık seviyesi, tarihi miras ile sosyal ve ekonomik farklılıkların belirmeye başladığına ilişkindir.⁴⁵ Ancak ÜD kavramı dünya düzenindeki

39 Berger, "After...", p. 31.

40 Wenzel, *a.g.m.* p. 10.

41 Faruk Sönmezdoğan, "Bağılantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 41, (Ekim-2009), s. 1; Dirlik, *a.g.e.* s. 146.

42 Dirlik, *a.g.e.* s. 146.

43 Dirlik, *a.g.m.* s. 132.

44 Randall, *a.g.m.* p. 44; Smith, *a.g.e.*, p. 19.

45 Sophie Bessis, "Üçüncü Dünya'nın Bugünkü Hali", çev. Burak Gürbüz, *Üçüncü Dünya'nın Sonu mu*, der. Serge Cordellier, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

bu değişimlerle değil, 1980'lerin uluslararası ekonomik düzensizliğinde ülkeler arasındaki farklılıkların artmasıyla bu bağlamda tartışmaya açılmıştır. Ortaklık ve tamamlayıcılıktan ziyade farklılık ve uyumsuzluğun Güney'deki yeni ekonomik gerçekliği ifade ettiği algısı ön plana çıkmaya başlamıştır. Coğrafi bölgeler arasındaki ve içindeki gelir düzeylerindeki fark 1970-80'li yıllarda açılmaya başlamış olsa da aynı ekonomik kalkınma seviyesinde olan ülkeleri kapsayan bir ÜD düşüncesi hiçbir zaman doğru olmamıştır.⁴⁶ Dahası BH içerisinde bağlantısızlığın kurumsallaştırılması ÜD koalisyonunda homojenliğin olmadığını da açık bir şekilde göstermektedir. Çeşitlilik ÜD'nin kaçınılmaz bir özelliğidir ve ülkeler arasındaki dayanışmanın sabit kalması mümkün değildir.⁴⁷

Sauvy'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sieyes'in *Tiers État*'i ile analogi kurduğu gibi, Soğuk Savaş'ın ardından bazı yazarlar da küresel sisteme yönelik tepkilerle Sieyes'in *Tiers État*'ının şikayetleri ve talepleri arasında analogi kurmuşlar, günümüzde küreselleşmenin mevcut biçimine karşı olan tepkilere aynı açıdan bakılabileceğini ifade etmişlerdir.⁴⁸ ÜD ülkelerinin karakteristik problemleri olarak tanımlanan ve ÜD liderlerini dayanışmaya yönelten sorunlar da iki kutuplu sistemin dağılmasıyla, önceki döneme kıyasla farklılaşsa da, sonlanmamıştır.⁴⁹ Ülkelerin kalkınma süreçlerindeki deneyimlerindeki başarısızlıklar, içerisinde buldukları belirsiz ortam ve geleceklerinin öngörülemezliği genel olarak benzerliklerini temsil etmektedir.⁵⁰ Günümüzde ÜD kavramına ilişkin en temel açıklama ise ekonomik ya da sosyoekonomik niteliktedir ve az gelişmişlik olgusuna odaklanmaktadır. Dolayısıyla ÜD yaygın olarak yetersiz hayat standardına sahip, fakir, gelişmemiş ülkeler anlamına gelmektedir. Buna karşılık kavramın kökenine ilişkin yapılan tartışmalarda, ÜD'yi üçüncü güç/yol terimleriyle ilişkilendiren politik geçmişinin de anlaşılır bir biçimde baskın olduğu görülmektedir.⁵¹

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE ÇEVRE BİLİNCİNİN GELİŞİMİ VE ÇEVRE GÜNDEMİNİN YENİDEN TANIMLANMASI

ÜD'nin bir parçası olarak kabul edilebilecek az gelişmiş ülkelerin sadece çok küçük bir azınlığının geçmişinde sömürgecilik tecrübesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sömürgecilik ve emperyalizm dünyanın hemen hemen her bölgesinde siyasi kurumları ve süreçleri derinden etkilemiştir.⁵² ÜD'nin çevresel

46 Williams, "Re-Articulating...", pp. 7-8.

47 Williams, "The Third...", p. 51

48 Michael Hardt-Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, pp. 285-286.

49 Smith, a.g.e., p. 21.

50 Smith, a.g.e., p. 19.

51 Solarz, a.g.m. p. 1563.

52 Smith, a.g.e., pp. 1-2.

sorunlarının gelişimi siyasi süreçleriyle ilişkili olduğu için sorunların çözümü de siyasi araçlarla mümkündür. Politik ekolojistlere göre, günümüzde Afrika, Asya ve Latin Amerika bölgelerinde insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin niteliği sömürgecilik dönemlerine dayanan uzun bir gelişim sürecinin ürünüdür ve ÜD'nin çevresel sorunları basit bir teknik politika planıyla üstesinden gelinemeyecek kadar karmaşık ve derin niteliktedir.⁵³ Sömürgecilik dönemlerinde şekillenen ve günümüzde de geçerliliğini koruyan ticaret hadleri, ÜD ülkelerinin ağır çevresel hasara ve maliyete neden olan birincil nitelikteki malların ihracatında uzmanlaşmalarına zemin hazırlamıştır.⁵⁴ Burada ön plana çıkarılmak istenen nokta, bu ifadelendirmeye toplumları homojenleştirmenin yerine, aralarındaki farklılıkların bilincinde olarak, onların ortak deneyimlerini ve bunların çevresel sonuçlarını vurgulamaktır.⁵⁵

Çevreye ilişkin siyaset her ne kadar 19. yüzyıla sanayileşme dönemine kadar götürülse de çevre siyaseti, sınıai topluma tepki olarak gündeme gelmiş ve 1960'lı yıllara kadar önemli bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır.⁵⁶ BM'nin ilk yıllarında da çevre sorunları üzerinde çok durulmamıştır. Mesele ilk olarak 1968 yılında İsveç tarafından Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (Economic and Social Council-ECOSOC) gündemine getirilmiştir.⁵⁷ Akabinde, İsveç'in insan çevresiyle ilgili problemleri ele almak için uluslararası bir konferans düzenlenmesini talep eden karar tasarısı Genel Kurul gündemine dahil edilmiş ve 1972 yılında konferansın gerçekleştirilmesine ilişkin 3 Aralık 1968 tarihli 2398 sayılı karar alınmıştır.⁵⁸ Bu gelişme BM faaliyetlerine yeni bir boyutun eklenmesi anlamına gelmektedir.⁵⁹

2398 sayılı kararın kabulünden 1972'de Stockholm'de toplanan BM İnsan Çevresi Konferansı'na kadar geçen süreçte gerek çevre meselelerinin ele alındığı Genel Kurul ve ECOSOC toplantılarında ÜD ülke temsilcilerinin söylemlerinde gerekse alınan kararlarda ÜD ülkelerinin konferans öncesinde gündemi kendi endişelerini yansıtacak şekilde belirlemek istedikleri görülmektedir. Bu stratejinin temelinde kuşkusuz çevrenin yük olmayacak şekilde kalkınma süreçlerine bağlanması gerekliliği vardı. Ekolojik politikalar ulusal kalkınma çerçevesinde dâhil

53 Raymond L. Bryant, "Beyond the Impasse: The Power of Political Ecology in Third World Environmental Research", *Area*, Vol. 29, No. 1, (March-1997), pp. 8-10.

54 Kathryn Hochstetler, "South-South Trade and the Environment: A Brazilian Case Study", *Global Environmental Politics*, Vol. 13, No. 1, (February-2013), pp. 34-35.

55 Dirlik, a.g.m. s. 136.

56 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu-Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 456.

57 Richard N. Gardner, "The Role of the UN in Environmental Problems", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972), p. 237.

58 United Nations Department of Public Information (UN-DPI), *Yearbook of the United Nations (YUN)1968*, UN, New York, 1971, pp. 473-477.

59 Gardner, a.g.m., p. 237.

edilmeliydi. Bu da ÜD ülkelerinin sadece bu yolla ekonomik ve sosyal kalkınma önceliklerini koruyabilecekleri düşüncesinden ileri geliyordu. Ülkelerin uluslararası çevre problemlerinde kendilerine özgü bir statü tanımlama istekleri 2398 sayılı kararda da açık bir şekilde görülmektedir. Bu süreçte ÜD'nin gelişmiş ülkelerin insan çevresi sorunlarına ilişkin bilgi ve tecrübelerinden yararlanabileceği de gündeme gelmiştir. Ancak temel amaç, sadece kendi çıkarları doğrultusunda gündemi şekillendirmek değil, ekonomik kalkınmaları ile uyumlu bir çevre yaklaşımının da açık bir şekilde ortaya konulmasıdır. ÜD ülkelerine göre yapılacak herhangi bir düzenleme bir taraftan devletlerin eşit olmayan gelişme seviyelerini yansıtırken, öte yandan egemen eşitlik ilkesine dayanmalıydı. Bu da ortak sömürgecilik geçmişlerinin bileşiminin bir ürünüdür.⁶⁰

Stockholm'e hazırlık sürecinde ÜD'nin çevre krizleri konusunda uyarılması ve konferansa aktif katılımın sağlanabilmesi amacıyla ÜD bölgelerinde seminerler düzenlenmiştir.⁶¹ Bu girişimler ÜD ülkelerini sivil toplum grupları ve BM'nin çeşitli bölümleri ile birlikte önemli bir işbirliği modeline teşvik etmiştir.⁶² Bunun bir tetikleyicisi de ÜD ülkelerinin çevre sorunlarının sanayileşmiş ülkelerin faaliyetlerinden kaynaklandığı ve onların sorunları olduğu yönündeki düşünceleriydi. Ancak hazırlık sürecinin bu yaklaşımlarını önemli ölçüde değiştirdiği ifade edilebilir.⁶³ Netice itibarıyla konferansa hazırlık süreci başarılı olmuş, ÜD'nin büyük bir kısmı konferansa katılmıştır.⁶⁴

60 A/PV.1733, General Assembly, 23rd session: 1733rd plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/302965/A_PV.1733EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim:18.01.2016; E/SR.1632, ECOSOC official records, 47th session: 1632nd meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/305384/E_SR.1632EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016; Joao Augusto Castro, "Environment and Development: The Case of the Developing Countries", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972), s. 413; A/PV.1834, General Assembly, 24th session: 1834th plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/295697/A_PV.1834EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 18.01.2016; E/SR.1719, ECOSOC official records, 29th session: 1719th meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/305403/E_SR.1719EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016; A/PV.1918, General Assembly, 25th session: 1918th plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/139110/A_PV.1918EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016; A/PV.2026, General Assembly, 26th session: 2026th plenary meeting, https://digitalibrary.un.org/record/736382/files/A_PV.2026-EN.pdf, Erişim: 20.01.2016; Williams, "Re-Articulating...", s. 17; YUN-1968, s. 474; UN-DPI, YUN-1969, UN, New York, 1972, ss. 389-393; UN-DPI, YUN-1970, UN, New York, 1972, s. 452; UN-DPI, YUN-1971, UN, New York, 1974, pp. 307, 311-313.

61 A. LeRoy Bennett-James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler*, çev. Nasuh Uslu, BB101 Yayınları, Ankara, 2015, s. 406.

62 Gardner, a.g.m., s. 243.

63 Brian Johnson, "The United Nations Institutional Response to Stockholm: A Case Study in the International Politics of Institutional Change", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972), pp. 259-260, 268; Castro, a.g.m., p.412.

64 Maurice F. Strong, "The United Nations and the Environment", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972), p. 172.

ÜD'nin, özellikle de 1971 yılı itibariyle, BM platformlarında çevre meselelerindeki tutumları büyük oranda benzeşmeye başlamıştır. Konferansın ardından daimî organlarda yaptıkları konuşmalarda ÜD liderlerinin konferansın başarıyla gerçekleştirildiğini düşündükleri görülmektedir. Konferansa ilişkin alınan kararlardaki tutumları da bu söylemlerini destekler niteliktedir.⁶⁵ Bu davranışlar, ÜD'nin çevre meselelerindeki tutumlarının şüphecilikten kurtulmaya başladığı ve çevre sorunlarının farkına varmaya başladıkları anlamına gelmektedir. Aynı zamanda ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yoluyla da bu sorunlara çözüm bulma olasılığını kabul ettikleri anlamına gelmektedir.⁶⁶

BM İnsan Çevresi Konferansı'na hazırlık süreci ve konferans uluslararası ilişkilerin çevresel boyutuna yeni bir ivme kazandırmıştır.⁶⁷ Konferansta küresel çevre bilincinin tohumları atılmıştır. ÜD bölgelerinde de yoksulluk devam ettikçe, bu ülkelerde çevrenin korunmasının mümkün olamayacağı açık bir şekilde görülmüştür.⁶⁸ Bu süreçte ÜD ülkeleri kendi aralarında tam bir uyum içerisinde hareket etmeseler de⁶⁹ gelişmiş ülkelerin çekimser ya da olumsuz tutum takındığı gündem maddelerinde onların karşısında genellikle ortak bir tutum takındıkları⁷⁰ görülmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme-UNEP) yıllık faaliyetlerine değinen; çevre konusunda uluslararası iş birliğine vurgu yapan; genel olarak dünya çapında çölleşme ile ilgili, özel olarak da Sudano-Sahelian bölgesindeki çölleşmeyle mücadele için hazırlanan eylem planının uygulanması ve finanse edilmesine ilişkin; insan sağlığına ve çevreye zararlı maddeler ile ilgili; Afrika'daki çevre ve kalkınma sorununu ele

65 E/SR.1840, ECOSOC official records, resumed 53rd session: 1840th meeting, <https://digitallibrary.un.org/record/825025?ln=en>, Erişim: 01.09.2019; A/PV.2112, General Assembly, 27th session: 2112th plenary meeting, <https://digitallibrary.un.org/record/748906?ln=en>, Erişim: 01.09.2019; UN-DPI, *YUN-1972*, UN, New York, 1975, pp. 323-324,330-334,337.

66 Castro, *a.g.m.*, p. 413; Williams, "Re-Articulating...", p. 15.

67 Williams, "Re-Articulating...", p. 17.

68 Avitij Gupta, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma*, çev. Şükrü Alpogut, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 105-106.

69 Barınacak yer ve insan yerleşimlerinin devletler tarafından nasıl finanse edileceğini ortaya koyan kriterlerin yer aldığı ve gelişmekte olan ülkelerin rolüne de atf yapan 13 Aralık 1973 tarihli *3130 sayılı*; iki ya da daha fazla devletin paylaştığı ortak doğal kaynakların korunması ve sömürülmesinin engellenmesi için etkin bir iş birliği sistemi oluşturulmasına ilişkin 13 Aralık 1973 tarihli *3129 sayılı* karar; şimdiki ve gelecekteki nesiller için doğanın korunması amacıyla devletlerin tarihsel sorumluluğuna vurgu yapan 30 Ekim 1980 tarihli *35/8 sayılı* karar; doğanın korunması konusunda devletlerin tarihsel sorumluluğuna ilişkin 27 Ekim 1981 tarihli *36/7 sayılı* Genel Kurul kararları Üçüncü Dünya arasındaki görüş farklılıklarına örnek teşkil etmektedir.

70 19 Ağustos 1976 tarihli Beşinci Bağılantısız Ülkeler Hükümet Başkanları Konferansı'na ve 17-22 Mayıs 1980 tarihlerinde İslamabad'da yapılan İslam Konferansı çıktılarına atf yapılan, savaşların maddi kalıntılarının temizlenmesine ilişkin 5 Aralık 1980 *35/71 sayılı*; sağlığa ve çevreye zararlı ya da zararlı olma ihtimali olan materyallere karşı önlem alınması ve gelişmekte olan ülkelerin bu konuda desteklenmesine ilişkin 17 Aralık 1982 tarihli *37/137 sayılı*; savaş kalıntılarına ilişkin 19 Aralık 1983 tarihli *38/162 sayılı*; Genel Sekreter'in yasaklanmış kimyasal maddeler konulu raporu çerçevesinde hazırlanan 18 Aralık 1984 tarihli *39/229 sayılı* Genel Kurul kararlarında bu durum açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

alanlar; önemli çevresel problemlerinin üstesinden gelebilmeleri için geliştirmekte olan ülkelerin ek kaynağa ihtiyacı olduğunu vurgulayanlar; uluslararası topluma çölleşme ve kuraklıktan etkilenen ÜD'ye yardım etme çağrısında bulunan gündem maddelerine ilişkin karar tasarılarının hazırlanması, BM platformlarına getirilmesi ve kabul edilmesi süreçlerinde ÜD ülkelerinin ortak politika pozisyonuna ulaşabildikleri görülmektedir.⁷¹

1980'li yılların ortalarında Afrika özelinde çölleşme önemli bir sorun haline gelmiş olsa da diğer ÜD bölgelerindeki ülkeler için çevre problemleri BM platformlarında çok aktif bir şekilde harekete geçmelerini gerektirecek kadar önemli görünmüyordu.⁷² Ancak, aynı dönemde yaşanan çevresel felaketler dünya genelinde çevre problemleri konusundaki farkındalığın artmaya başlamasına neden olmuştur. 1-6 Eylül 1986 tarihleri arasında Zimbabwe'de yapılan Sekizinci Bağlantısız Ülkeler Başkanları Konferansı'nda yayınladıkları deklarasyonda ÜD, çevresel bozulmanın artarak devam etmesinden duydukları endişeyi dile getirmiş ve ekolojik olarak dengeli bir kalkınma politikası ihtiyacı üzerinde durmuşlardır. 2000 yılı ve sonrası için hazırlanan çevre perspektifine ilişkin belgelerin de 1987 yılında Genel Kurul gündeminde ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun temel nedeni, çevre sorunlarının BM çatısı altında ele alınmasını istemeleridir.⁷³ Nitekim 1980'lerin sonlarında küresel çevre sorunları BM platformlarında yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır.

38/161 sayılı karar ile kurulan BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Komisyonu Raporu 11 Aralık 1987 tarihinde Genel Kurul'da oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁷⁴ Sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya koyan rapor, mevcut politikaların hem gezegen hem de dünyanın gelecekteki ekonomik refahı için sürdürülemez olduğunun altını çizmiştir.⁷⁵ 1988 yılında BM daimî organlarında çevre meselelerinin hem kapsamı genişlemiş hem de çok daha yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Genel Kurul toplantılarında, çevre konusunda uluslararası iş birliği, az gelişmiş ülkelere ek kaynak sağlanması, gelişmiş ülkelere çevre fonuna daha fazla katkı yapmaları, zehirli ve tehlikeli

71 UN-DPI, *YUN-1973*, UN, New York, 1976, s. 371-375; UN-DPI, *YUN-1980*, UN, New York, 1983, s. 716, 723-726; UN-DPI, *YUN-1981*, UN, New York, 1985, s.813-816,830-831, 836; UN-DPI, *YUN-1982*, UN, New York, 1986, s. 1010-1012; 1016-1020; UN-DPI, *YUN-1983*, UN, New York, 1987, s. 770,777-779, 787; UN-DPI, *YUN-1984*, UN, New York, 1988, s. 743, 752-754; 757, 759-762; UN-DPI, *YUN-1974*, UN, New York, 1977, s. 438-440, 575-576; UN-DPI, *YUN-1975*, UN, New York, 1978, s. 435-437, 441-444; UN-DPI, *YUN-1977*, UN, New York, 1980, s. 506; UN-DPI, *YUN-1978*, UN, New York, 1981, s. 542-543; UN-DPI, *YUN-1979*, UN, New York, 1982, s. 690-692, 696-697.

72 Satishkumar Belliethathan-Charles Roger, "Africa in the Global Climate Change Negotiations", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 16, No. 1, (February-2016), p. 95.

73 UN-DPI, *YUN-1986*, UN, New York, 1990, s. 647,653.

74 UN-DPI, *YUN-1987*, UN, New York, 1992, s. 681.

75 Williams, "Re-Articulating...", p. 19.

ürünler ile atıkların dolaşımı meselelerine ilişkin ECOSOC ve Genel Kurul'da alınan kararların hepsinde G77 taslakları baz alınmıştır.⁷⁶

1989, çevre ve kalkınma arasındaki ilişkinin, diğer çevre sorunlarına nazaran BM platformlarında öncelik haline geldiği yıldır. Kuzey hükümetleri çevre ve kalkınmayı bağdaştıran bir konferans yapılmasını istemeseler de ÜD'nin gündemi yeniden tanımlamadaki başarısı, bu bağlantının görmezden gelinmesi halinde büyük bir uluslararası konferansın gerçekleşmesini imkânsız hale getirmiştir.⁷⁷ Bu durum ÜD'nin yoksulluk ve kalkınmanın konferans gündeminde ön planda olması gerektiği konusunda oldukça koordineli hareket ettiği anlamına gelmektedir.⁷⁸ Nitekim, çevre ve kalkınma meselelerinin ele alınması için konferans düzenlenmesi ile ilgili karar tasarısı ECOSOC'da ele alınmasının ardından 22 Aralık 1989 tarihinde Genel Kurul'da kabul edilmiştir.⁷⁹

1992 yılında Rio'da yapılması planlanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'na kadar çevre ve kalkınma arasındaki ilişki G77'nin tasarıları doğrultusunda birçok kez BM gündemine getirilmiş ve kararlar alınmıştır.⁸⁰ Bu süreçte, zehirli ve tehlikeli ürünler ile atıkların dolaşımı, çevre ve uluslararası ticaret, küresel iklimin korunmasına dair kararların alınma süreçlerinde de belirleyici aktör G77 olmuştur.⁸¹ Deniz seviyesinin yükselmesi ile okyanus ve deniz kaynaklarını konu alan kararlarda ise genellikle küçük ada devletleri ön plana çıkarken,⁸² çölleşme meselelerinde Afrika ülkeleri çok daha aktif rol oynamıştır.⁸³

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio'da toplanmıştır. Konferans başlar başlamaz gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır.⁸⁴ Gelişmiş ülkeler çevre sorunlarına odaklanırken, gelişmekte olan ülkeler kalkınmanın geliştirilmesini vurgulamışlardır.⁸⁵ Böylelikle çevre meselelerinde, 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı da dâhil olmak üzere, süreç içerisinde pekişen Kuzey-Güney ayrımı Rio Konferansı ve

76 UN-DPI, *YUN-1988*, UN, New York, 1994, s. 452-462.

77 Williams, "Re-Articulating...", p. 19; UN-DPI, *YUN-1989*, UN, New York, 1997, s. 417.

78 Adil Najam, "Dynamics of the Southern Collective: Developing Countries in Desertification Negotiations", *Global Environmental Politics*, Vol. 4, No. 3, (August-2004), p. 146.

79 *YUN-1989*, s. 422-426.

80 *YUN-1989*, s. 452; UN-DPI, *YUN-1990*, UN, New York, 1999, s. 526; UN-DPI, *YUN-1991*, UN, New York, 1992, s. 489.

81 *YUN-1989*, s. 436; *YUN-1990*, s. 528; *YUN-1991*, s. 490.

82 *YUN-1989*, s. 442; *YUN-1990*, s. 532.

83 *YUN-1989*, s. 443-446; *YUN-1991*, s. 499-502; A/C.2/44/L.33, Development and international economic cooperation, desertification and drought: Plan of Action to Combat Desertification: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/78088/files/A_C.2_44_L.33-EN.pdf, Erişim: 10.06.2017; E/1991/C.1/L.4, Second phase of the Special Programme of the International Fund for Agricultural Development for Sub-Saharan African Countries Affected by Drought and Desertification: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/126095?ln=en>, Erişim: 11.06.2017.

84 Ayşegül Kaplan, *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 124-125.

85 Bennett-Oliver, a.g.e., p. 411.

sonrasında BM platformlarında artarak devam etmiştir.⁸⁶ BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ardından Genel Kurul, 22 Aralık 1992 tarih 47/190 sayılı kararlar konferansın sonuçlarını onaylayan kararı oy birliğiyle kabul etmiştir.⁸⁷

ÜD ülkeleri başlangıçta çevre sorunlarının gündeme getirilmesini gelişmiş ülkelerin komplosu olarak görme eğiliminde oldukları için şüpheyle yaklaşmışlardır. Ancak Stockholm'den Rio Konferansı'na kadar geçen süreçte bu şüphecilik yerini aktif bir role bırakmıştır.⁸⁸ Ülkelerin birlikte hareket etmelerini sağlayan, onları gelişmiş ülkelerden ayıran ve BM platformlarında meseleler görüşülürken öne çıkan belli başlı unsurlar ise şunlardır; çevre meselelerinin kalkınma odaklı ele alınmasını istemeleri, çevresel programlar için gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ülkelere ek mali kaynakların sağlanması, teknoloji transferi, yeni çevre kurallarını bölgelerinde uygulamak için uzun süre istemeleri ve yol gösterici bir ilke olarak, ortak fakat farklılaşmış sorumlulukların kabul edilmesi.⁸⁹

SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARINDA ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNİN TUTUMLARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle BM daimî organlarında Doğu-Batı ayrımı ortadan kalkmış, özellikle de çevre meselelerinde Kuzey-Güney tartışması ön plana çıkmıştır.⁹⁰ 1990'larda, özellikle de 1993 yılından sonraki süreçte, ÜD ülkeleri G77 liderliğinde BM platformlarında çevre meselelerinin büyük bir kısmında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bundan sonra bir müzakere grubu olarak G77, çevre görüşmelerini kendi üyeleri açısından daha yönetilebilir hale getirmiştir.⁹¹ Çalışmanın bundan sonraki kısmında Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 2010 yılına kadar BM daimî organlarında ÜD ülkelerinin çevre meseleleri karşısındaki davranışları ortaya konulacaktır.

Soğuk Savaş'ın ardından BM'de karar tasarılarının hazırlanması, gündeme getirilmesi, kabul edilmesi sürecinde ÜD ülkelerinin çevre sorunlarının birçok boyutunda ortak politika pozisyonuna ulaştıkları ve çevre gündeminde belirleyici aktör oldukları görülmektedir.

Bunlardan biri Rio Konferansı'nda alınan kararların yaygınlaştırılması ve ÜD ülkelerinin çoğunluğu oluşturduğu UNEP Yönetim Konseyi raporlarının gündeme getirilmesi ve değerlendirilmesi gündem başlığıdır. 2010 yılına kadar geçen

86 Joshi, *a.g.m.*, p. 131.

87 UN-DPI, *YUN-1992*, UN, New York, 1993, s. 670.

88 Williams, "Re-Articulating...", p. 15.

89 Jon Barnett, "The Worst of Friends: OPEC and G77 in the Climate Regime", *Global Environmental Politics*, Vol. 8, No. 4, (November-2008), p. 5; Williams, "The Third...", p. 56.

90 Neto, *a.g.m.*, p.605.

91 Williams, "The Third...", p. 54.

süreçte karar tasarılarının hazırlanması, İkinci Komite'ye getirilmesi, şekillendirilmesi ve Genel Kurul'a sunulup kabul edilmesinde⁹² ana aktör G77'dir.⁹³

G77'nin ortak pozisyon aşamasına ulaştığı bir diğer gündem maddesi ise şimdiki ve gelecekteki nesiller için küresel iklimin korunmasının önemi ve bu konudaki gelişmelerdir. 1993'de BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Genel Kurul'a G77 ve Çin tarafından getirilmiş ve yapılan görüşmelerin ardından 21 Aralık 1993'de kabul edilmiştir.⁹⁴ 1994'de küresel iklim meselesi G77 adına Ceza-yir,⁹⁵ 1996'da ise BH adına Kolombiya ve G77 adına Kosta Rika tarafından Genel Kurul'a sunulmuştur.⁹⁶ 1997'de G77 ve Çin tarafından hazırlanan tasarı Tanzanya, 1999 yılında da Guyana tarafından Genel Kurul'a sunulmuştur.⁹⁷ 2000'li yıllardaki kararların⁹⁸ kabul edilme süreçlerinde de aynı durum geçerlidir.⁹⁹

92 21 Aralık 1993 tarihli 48/190 sayılı, 19 Aralık 1994 tarihli 49/113 sayılı, 20 Aralık 1995 tarihli 50/110 sayılı, 1998 ve 2000 yıllarında UNEP Yönetim Konseyi'nin raporları çerçevesinde kabul edilenler ve 2000 sonrasında UNEP'in yıllık olağan oturumları ile özel oturumlarına ilişkin raporlara ilişkin kararların oluşum süreçleri bunu açık bir şekilde göstermektedir.

93 A/C.2/48/L.46, Dissemination of the principles of the Rio Declaration on Environment and Development: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/177269/files/A_C.2_48_L.46-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; UN-DPI, YUN-1993, UN, New York, 1994, s. 808; A/C.2/49/L.17, Dissemination of the principles of the Rio Declaration on Environment and Development: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/165847/files/A_C.2_49_L.17-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; UN-DPI, YUN-1994, UN, New York, 1995, s. 935; A/50/618/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/202019/files/A_50_618_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; UN-DPI, YUN-1995, UN, New York, 1997, s. 1068; A/53/609/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/265649/files/A_53_609_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; UN-DPI, YUN-2000, UN, New York, 2002, s. 967; A/56/561/Add.8, Environment and sustainable development: report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454753?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/65/L.43, Report of the Governing Council of the UNEP on its 11th special session: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/693614?ln=en>, Erişim: 17.09.2019.

94 YUN-1993, s. 810.

95 A/C.2/49/L.9, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/165536/files/A_C.2_49_L.9-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017.

96 A/C.2/51/L.6, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/222993/files/A_C.2_51_L.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017.

97 A/52/629/Add.3, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/247925/files/A_52_629_Add.3-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; A/54/588/Add.4, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/404253/files/A_54_588_Add.4-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017.

98 21 Aralık 2001'deki 56/199 sayılı, 20 Aralık 2002'deki 57/257 sayılı, 23 Aralık 2003'deki 58/243 sayılı, 22 Aralık 2004'deki 59/234 sayılı, 22 Aralık 2005'deki 60/197 sayılı, 20 Aralık 2006'deki 61/201 sayılı, 10 Aralık 2007'deki 62/86 sayılı, 26 Kasım 2008'deki 63/32 sayılı, 7 Aralık 2009'daki 64/73 sayılı, 20 Aralık 2010'daki 65/159 sayılı karar.

99 A/56/561/Add.6, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454627?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/57/L.43, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/481868?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/59/L.13, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/533917?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/60/L.23, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/560266?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/61/L.24, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/585803?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/62/L.12, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/610802?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/63/L.15, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/640516?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/64/L.39, Protection of global climate for present and future

Bir diğer gündem maddesi biyoçeşitliliğin korunması ile ilgilidir. Biyoçeşitlilik, küresel çevre politikalarında gelişmiş ülkeler ile ÜD'yi ayırıştıran birçok meseleyi ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkeler biyoçeşitlilik meselesinde çevreci bir duruş sergilerken; gelişmekte olan ülkeler, fikri mülkiyet, finansman ve teknoloji transferine odaklanmaktadır. Gelişmiş ülkeler biyoçeşitliliğin ortak miras yönünü, gelişmekte olan ülkeler ise doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik sorununu vurgulamaktadırlar. ÜD ülkeleri, korunacak biyoçeşitliliğin büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerin sınırları içerisinde yer aldığı için bu kaynaklar üzerindeki kontrol haklarını savunmak için birleşmişlerdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş dünyadaki ticari şirketlerin kendi kaynaklarını sömürdüklerini iddia ederek bu sömürüyü telafi etmeleri gerektiğini ve Kuzey hükümetlerinin de kaynaklarını kullanabilmelerine yardımcı olacak teknolojiyi sağlamaları gerektiğini ileri sürmektedirler. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 1992'de kabul edilmiş olsa da Biyoçeşitlilik boyutu zayıf kalmıştır. Bundan dolayı ÜD, Sözleşme'nin müzakere evresinde benimsediği ilkeleri BM platformlarında ön plana çıkarmaya devam etmektedir.¹⁰⁰ 1993 yılı itibarıyla BM platformlarında biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin alınan kararların¹⁰¹ içeriklerinde, şekillenme süreçlerinde ÜD'nin etkinliği ve G77'nin ortak politika pozisyonu açık bir şekilde görülmektedir.¹⁰²

Çevre sorunlarına ilişkin bir diğer gündem maddesi ise deniz ve okyanusların kullanımı ve sürdürülebilirliğidir. Biyoçeşitlilik meselesinin aksine deniz ve okyanus sorunlarında birbirleriyle çatışan daha fazla çıkar grubunun varlığı söz konusudur. ÜD 1982'de imzalanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlanma

generations: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/671465?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; A/C.2/65/L.33, Protection of global climate for present and future generations of humankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/693253?ln=en>, Erişim: 17.09.2019.

100 Williams, "The Third...", p. 51.

101 1994 tarihli 49/119 sayılı, 1995 tarihli 50/111 sayılı, 1996 tarihli 51/182 sayılı, 1997 tarihli 52/201 sayılı, 1998 tarihli 53/190 sayılı, 1999 tarihli 54/221 sayılı, 2000 tarihli 55/201 sayılı, 2001 tarihli 56/197 sayılı, 2002 tarihli 57/260 sayılı, 2003 tarihli 58/212 sayılı, 2004 tarihli 59/236 sayılı, 2005 tarihli 60/202 sayılı, 2006 tarihli 61/204 sayılı, 2007 tarihli 62/194 sayılı, 2008 tarihli 63/219 sayılı, 2009 tarihli 64/203 sayılı, 2010 tarihli 65/161 sayılı Genel Kurul kararları.

102 A/C.2/49/L.25/Rev.1, Convention on Biological Diversity: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/170028/files/A_C.2_49_L.25_Rev.1-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; YUN-1995, s. 1073-1074; A/C.2/51/L.5, Convention on Biological Diversity: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/222992/files/A_C.2_51_L.5-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017; UN-DPI, YUN-1997, UN, New York, 2000, s. 1050; UN-DPI, YUN-1998, UN, New York, 2001, s. 990; UN-DPI, YUN-1999, UN, New York, 2001, s.987; YUN-2000, s. 974-976; A/56/561/Add.4, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454608?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; UN-DPI, YUN-2002, UN, New York, 2004, s. 1046; UN-DPI, YUN-2003, UN, New York, 2005, s. 1052; UN-DPI, YUN-2004, UN, New York, 2006, s. 1054; UN-DPI, YUN-2005, UN, New York, 2008, s. 1149; UN-DPI, YUN-2006, UN, New York, 2009, ss. 1223-1225; UN-DPI, YUN-2007, UN, New York, 2010, s. 1063-1064; UN-DPI, YUN-2008, UN, New York, 2012, s. 1159; A/C.2/64/L.29, Convention on Biological Diversity: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/670635?ln=en>, Erişim: 17.09.2019; UN-DPI, YUN 2010, UN, New York, 2014, s. 1023-1025.

ve onaylanma süreçlerinde bir blok olarak hareket etse de 1990'ların sonlarına kadar ve hatta 2000'lerin başlarında da BM platformlarında işbirliği içerisinde hareket etmemişlerdir. Balık stoklarına ve avlanmaya,¹⁰³ okyanus ve denizlerin sürdürülebilirliğine ilişkin¹⁰⁴ karar alma süreçlerinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.¹⁰⁵ Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletlerinin Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda alınan kararların uygulanmasına ilişkin G77 ve Çin adına Guyana tarafından İkinci Komite'ye sunulan tasarı, 22 Aralık 1999'da Genel Kurul'da Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Karayip Denizi Bölgesinde Entegre Yönetim Yaklaşımının Desteklenmesi başlığı altında kabul edilmiştir.¹⁰⁶ Gelişmekte olan küçük ada devletlerinin sürdürülebilir kalkınması için hazırlanan eylem planına ilişkin tasarı 2000'de G77 ve Çin adına Nijerya tarafından BM'ye sunulurken, 2008 yılında bu görevi Antigua Barbuda üstlenmiştir.¹⁰⁷ İleriki yıllarda da Karayip Denizi bölgesinin sürdürülebilir kalkınmasına ilişkin kararların şekillenme süreçleri incelendiğinde¹⁰⁸ de bir müzakere grubu olarak G77'nin aktif rol oynadığı görülmektedir.¹⁰⁹

1990'ların başlarına kadar G77 düzleminde çölleşme sorunlarına karşı ÜD ülkeleri arasında etkin bir koordinasyon görülmezken, özellikle de 44/228 sayılı kararın ardından G77, sorunun Afrika'dan ziyade Güney sorunu olarak gündeme alınmasını sağlamıştır. Bu süreçte Kuzey'in tutumu Güney birliğine yol açmış, çölleşme "gelişmekte olan ülke sorunu" haline gelmiştir.¹¹⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından "Şiddetli Kuraklık ve/ya da Çölleşmeden Etkilenen Ülkelerde BM Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesinin Uygulanması, Özellikle de Afrika'da" gündem başlığı altında alınan yirmi civarında kararda da bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Kararların şekillenme süreçlerinde belirleyici aktör G77'dir.¹¹¹

103 BM himayesinde balık stoklarını konu alan bir konferans düzenlenmesine ilişkin 47/192 sayılı karar; düzenlenen konferans ve balık stoklarına ilişkin gelişmelerin yer aldığı 48/194 sayılı karar; balık stoklarının korunması ve yönetimi ile ilgili gelişmelerin yer aldığı 49/121 sayılı karar; balıkçılık faaliyetlerinin dünya çapında denizlerde yaşayan kaynakların ve bunların sürdürülebilir kullanımı üzerindeki etkisini vurgulayan 49/118 sayılı karar, avlanmaya ilişkin 50/25, 51/36, 52/29, 53/33 ve 57/142 sayılı kararlar.

104 Deniz ve okyanusların sürdürülebilirliğine ilişkin uluslararası koordinasyon ve işbirliğini konu alan 54/33 sayılı karar.

105 Bennett-Oliver, a.g.e., pp. 413-418; UN-DPI, YUN-1992, UN, New York, 1993, p. 689; YUN-1993, pp. 817, 1083-1084, YUN-1994, pp. 948-949; UN-DPI, YUN-1996, UN, New York, 1998, pp. 969; YUN-1997, p. 1062; YUN-1998, s. 995; YUN-1999, pp. 994-995; YUN-2002, pp. 1058-1061.

106 YUN-1994, s. 995; A/54/588/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/404371/files/A_54_588_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017

107 YUN-2000, s. 983; YUN-2008, s. 1168.

108 G77 ve Çin adına 2002'de Venezuela, 2004'de Katar, 2006'da Güney Afrika, 2010'da Yemen tarafından İkinci Komite'ye sunulmuştur.

109 YUN-2002, s. 1056-1057; YUN-2004, s. 1061-1063; YUN-2006, s. 1243-1245; YUN-2008, s. 1168-1170.

110 Najam, a.g.m. s. 134,146.

111 YUN-1993, s. 816; YUN-1994, s. 945-947; YUN-1995, s. 1075-1076; YUN-1996, s. 960; YUN-1997, s. 1053; YUN-1998, s. 991; YUN-1999, s. 989; YUN-2000, s. 967-968; UN-DPI, YUN-2001, UN, New York, 2003, s. 960-961; YUN-

Gündem başlığından da anlaşılacağı gibi kararların bölgesel eklere sahip olması, G77 içindeki farklı çıkarları karşılamak için yeni bir mekanizma ortaya koyarken, Afrika Eki'ne öncelik verilmesi Afrika ülkelerinin istedikleri önceliği onlara veriyordu. Bu yenilikçi çözüm bir kazan-kazan formülüdür. Bir taraftan Afrikalıların önceliklerini vurgularken, öte yandan çölleşmenin küresel niteliği kabul edilerek, meselenin çözümüne ilişkin çok yönlü bölgesel mekanizmaların yürürlüğe girmesi sağlanmıştır.¹¹²

SONUÇ

ÜD kavramı, belirli fikirlerin, anlamların, umutların, yanılsamaların, duyguların taşıyıcısı olmaya devam etmektedir. Belirli tarihsel şartlarda, entelektüel bir ortamda doğan ideolojik bir kavramdır. Bilim insanlarının, gazetecilerin, eleştirmenlerin ve hatta sıradan kişilerin dünyanın çok büyük bir bölümünü ayırt etmeye, adlandırmaya, karakterize etmeye çalıştığı analitik bir kategoridir. Terimin anlamı başlangıçta çeşitli unsurlardan oluşmaktaydı. Bunlardan siyasi, uluslararası karaktere sahip olanların geri dönülemez bir şekilde geçmişte kalmasıyla sosyal, ekonomik faktörlere dayanan bir yorum ortaya çıkmıştır. ÜD'nin algılanma şekli kesinlikten çok uzaktır. Günlük kullanımda klişeler için bir temel, zihinsel bir kısayol olarak işlev görmektedir. Yaklaşık yetmiş yıl önce ortaya atılan ÜD, kısa bir süre içerisinde küresel tanınırlığa ulaşmıştır. Yirminci yüzyılda öne çıkan kavramlardan biri haline gelmiştir. ÜD geçmişte, içerisinde bulunduğumuz zamanda ve gelecekte dünyanın büyük bir kısmına ilişkin görüşlerimizi, düşüncelerimizi ifade etmemize yarayan bir araç olmuştur ve yoğun eleştirilere rağmen olmaya da devam etmektedir. Kavram, dünya ulusları arasında hâlâ devam eden ekonomik ve siyasal eşitsizliği ifade etmek için gereklidir. Bu eşitsizlik eksenini göz önünde bulundurduğunda, aynı zamanda sembolik tanımlamanın odak noktası olarak önemli bir toplanma alanı sağlamaktadır. Bununla birlikte hangi terim¹¹³ kullanılırsa kullanılsın, bilim adamları, politikacılar ve vatandaş grupları arasında bir uzlaşının olması mümkün görünmemektedir.

Çalışma iki tema üzerinden ele alınmıştır; ÜD ve çevre sorunları. ÜD kavramının dinamik bir yapıya sahip olduğu ortaya konulmuştur. Kavramın dinamiğinin, sistemsel değişiklikler karşısında kendisini dönüştürme ya da adapte etme direncine ve kapasitesine sahip olmasından ileri geldiği saptanmıştır. ÜD

2002, s. 1048; YUN-2003, s. 1053-1054; YUN-2004, s. 1055; YUN-2005, s. 1151; YUN-2006, s. 1226-1227; YUN-2007, s. 1065-1066; YUN-2008, s. 1161-1163; UN-DPI, YUN 2009, UN, New York, 2013, s. 1023-1024; YUN-2010, s. 1026-1027.

112 Najam, a.g.m. pp. 136,142.

113 'Kuzey-Güney' ikilemi içerisinde 'Güney', 'merkez-çevre' diziliminde 'çevre' ve 'gelişmiş-gelişmekte olan' ikilisinden 'gelişmekte olan'.

kavramının, Üçüncü Dünyacı söylemin, az gelişmiş ülkelerin çevre müzakere-lerinde gelişmiş ülkeler karşısında dayanışmalarına olumlu etkisinin olabileceği tespit edilmiştir. ÜD koalisyonunun, dayanışmasının varlığı ve sürdürülebilirliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında anlaşmazlık konusu olan temel meselelere bağlıdır. ÜD ülkelerinin karakteristik problemleri olarak tanımlanan ve ÜD liderlerini dayanışmaya yönelten sorunlar, iki kutuplu sistemin dağılmasıyla önceki döneme kıyasla farklılaşsa da sonlanmamıştır. Bu süreçte kesintisiz bir şekilde boyun eğdirilmiş halklar için daimî bir bağımlılık söz konusudur. 19. yüzyılda ve sonrasında sanayileşmesini tamamlayan ve bunun dışında kalan ülkeler arasındaki ilişki şekli farklı biçimlere bürünse de kesintiye uğramadan devam etmiştir. Ortak tutum, gelişmiş dünyanın doğrudan bir karşılığıdır. ÜD'nin çevre yaklaşımları Kuzey'den farklıdır ve kendi ekonomik durumlarını yansıtmaktadır.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, ÜD diplomatlarının söylemlerine bakıldığında, genel olarak gelişmiş ülkelerce ihmal edildikleri ve küçümsendikleri algısının hâkim olduğu görülmektedir. Zayıflık ve güçsüzlük algısının bir sonucu olarak ÜD işbirliği, bu ülkelerin bağımsızlıklarını ve çıkarlarını birlikte koruma gerekliliği üzerine bina edilmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise ÜD ekonomisi gelişmekte olan ülkeler arasında yeni bir ortak kimlik duygusu ve amaç birliği yaratma ve temsil etme çabasıyla yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu ÜD'nin siyasal bağımsızlık aşamasından sonra ekonomik bağımsızlığını elde etme mücadelesidir. Bağlantısız Ülkeler Başkanları Konferansı gündeminin süreç içerisinde ekonomik meselelere yoğunlaşmaya başlaması bu değişimi destekler niteliktedir. 1980'lerde ÜD ülkelerinin hem kendilerini ilgilendiren meselelerde hem de bunları kavrayıp, değerlendirmelerindeki artan farklılaşma neticesinde Üçüncü Dünyacılık genel olarak düşüş dönemine girmiştir. Bunun istisnasının da çevre sorunları olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Bu bağlamda çevre, Güney işbirliğinin artması için temel oluşturulabilecek tek alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan açık bir şekilde anlaşıldığı gibi tek bir ortak tutum yoktur. Üçüncü Dünyacılık temaya ve uluslararası sistemin yapısına göre değişken, dinamik bir niteliğe sahiptir.

1970-80'li yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde patlak veren çevre sorunlarının da etkisiyle, çevrecilik ÜD için bir tercih değil kalkınmanın ana unsurlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte ÜD ülkeleri açısından Kuzey-Güney eksenli çevre görüşmelerinde davranışlarını şekillendiren temel unsur olmuştur. Gelişmiş ülkelerin çekimsiz tutumlarına ya da vetolarına rağmen BM'de çevre gündemine başarılı bir şekilde yön vermişlerdir. Çevresel tahribatın artmasına paralel olarak 1980'lerin sonlarında BM platformlarında çevre meselelerinin kapsamı genişlemiş ve çok daha yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. 1990'larda ise BM'nin çevre gündemi G77'nin kurumsal çatısı altında

ÜD ülkelerinin belli çıkarları, endişeleri çerçevesinde oluşturulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ÜD ülkelerinin Stockholm Konferansı'ndan günümüze kadar geçen süreçte, çevre sorunları karşısındaki tutumlarının diğer birçok meseleden çok daha farklı bir seyir izlemiştir. Stockholm Konferansı'nın ardından ÜD ülkelerinde çevre meseleleri karşısındaki davranış biçimlerinden de açık bir şekilde görüldüğü gibi bir farkındalık oluşmaya başlamıştır. Bu durum Rio Konferansı'na kadar geçen süreçte çevreye ilişkin gündemlere farklı düzeylerde katılım şeklinde kendisini göstermiştir. Rio'nun ardından ise çevre sorunlarında ortak bir ÜD pozisyonu net bir şekilde görülmektedir. ÜD sadece benzer çıkarlarını ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda G77'yi bir koordinasyon mekanizması olarak kullanmıştır. Nitekim Rio Konferansı'ndan sonraki süreçte çevreye ilişkin birçok gündem başlığında ÜD ülkelerinin yaklaşımları da bunu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Barnett, Jon, "The Worst of Friends: OPEC and G-77 in the Climate Regime", *Global Environmental Politics*, Vol. 8, No. 4, (November-2008).
- Belliethathan, Satishkumar-Roger, Charles, "Africa in the Global Climate Change Negotiations", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 16, No. 1, (February-2016).
- Bennett, A. LeRoy-Oliver, James K., *Uluslararası Örgütler İlkeler ve Meseleler*, çev. Nasuh Uslu, BB101 Yayınları, Ankara, 2015.
- Berger, Mark T., "After the Third World? History, Destiny and the Fate of Third Worldism", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004.
- Berger, Mark T., "The Real Cold War Was Hot: The Global Struggle for the Third World", *Intelligence and National Security*, Vol. 23, No. 1, 2008.
- Bessis, Sophie "Üçüncü Dünya'nın Bugünkü Halî", çev. Burak Gürbüz, *Üçüncü Dünya'nın Sonu mu?*, der. Serge Cordellier, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Bryant, Raymond L., "Beyond the Impasse: The Power of Political Ecology in Third World Environmental Research", *Area*, Vol. 29, No. 1, (March-1997).
- Castro, Joao Augusto, "Environment and Development: The Case of the Developing Countries", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972).
- Dirlik, Arif, "Spectres of the Third World: Global Modernity and the End of the Three Worlds", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004.
- Dirlik, Arif, *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview Press, Boulder, 1998.

- Gardner, Richard N., "The Role of the UN in Environmental Problems", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972).
- Gönlübol, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1975.
- Gupta, Avitij, Üçüncü Dünya Ülkelerinde Çevre ve Kalkınma, çev. Şükrü Alpagut, Kabalca Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Hardt, Michael-Negri, Antonio, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. BanşYıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu-Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013.
- Hochstetler, Kathryn, "South-South Trade and the Environment: A Brazilian Case Study", *Global Environmental Politics*, Vol. 13, No. 1, (February-2013).
- Iida, Keisuke, "Third World Solidarity: The Group of 77 in the UN General Assembly", *International Organization*, Vol. 42, No. 2, (Spring-1988).
- Johnson, Brian, "The United Nations Institutional Response to Stockholm: A Case Study in the International Politics of Institutional Change", *International Organization*, Vol. 26, No.2, (Spring-1972).
- Joshi, Shangrila, "Understanding India's Representation of North-South Climate Politics", *Global Environmental Politics*, Vol. 13, No. 2, (May-2013).
- Kaplan, Ayşegül, *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.
- Najam, Adil, "Dynamics of the Southern Collective: Developing Countries in Desertification Negotiations", *Global Environmental Politics*, Vol. 4, No. 3, (August-2004).
- Neto, Walter Antonio Desiderá, "The Evolution of Mercosur Behaving as an International Coalition, 1991-2012", *Contexto Internacional*, Vol. 38, No. 2, (May/August-2016).
- Randall, Vicky "Using and Abusing the Concept of the Third World: Geopolitics and the Comparative Political Study of Development and Underdevelopment", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 2004.
- Raynaud, Philippe-Rials, Stephane, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İsmail Yerguz vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Sewell, William, *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbe Sieyes and What is the Third Estate?*, Duke University Press, Durham, 1994.
- Sieyes, Emmanuel-Joseph, *Üçüncü Sınıf Nedir?*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- Smith, Brian Clive, *Understanding Third World Politics: Theories of Political Change and Development*, Palgrave Macmillan, New York, 2003.
- Solarz, Marcin Wojciech, "Third World: The 60th Anniversary of a Concept that Changed History", *Third World Quarterly*, Vol. 33, No. 9, 2012.
- Sönmezoğlu, Faruk, "Bağlantısız Üçüncü Dünya'dan Çevre Ülkelerine", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 41, (10 -2009).
- Strong, Maurice F., "The United Nations and the Environment", *International Organization*, Vol. 26, No. 2, (Spring-1972).

- Wallerstein, Immanuel-Hopkins, Terence K., *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, çev. Nuri Ersoy, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Williams, Marc, "Re-Articulating the Third World Coalition: The Role of the Environmental Agenda", *Third World Quarterly*, Vol. 14, No. 1, 1993.
- Williams, Marc, "The Third World and Global Environmental Negotiations: Interests, Institutions and Ideas", *Global Environmental Politics*, Vol. 5, No. 3, (August-2005).
- Wenzel, Jennifer, "Remembering the Past's Future: Anti-Imperialist Nostalgia and Some Versions of the Third World", *Cultural Critique*, No. 62, (Winter-2006).
- Wolf-Phillips, Leslie, "Why 'Third World'?: Origin, Definition and Usage", *Third World Quarterly*, Vol. 9, No. 4, (October-1987).
- Worsley, Peter, "How Many Worlds?", *Third World Quarterly*, Vol. 1, No. 2, 1979.

Birleşmiş Milletler Belgeleri

- A/C.2/44/L.33, Development and international economic co-operation, desertification and drought: Plan of Action to Combat Desertification: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/78088/files/A_C.2_44_L.33-EN.pdf, Erişim: 10.06.2017.
- A/C.2/48/L.46, Dissemination of the principles of the Rio Declaration on Environment and Development, draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/177269/files/A_C.2_48_L.46-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/49/L.9, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/165536/files/A_C.2_49_L.9-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/49/L.17, Dissemination of the principles of the Rio Declaration on Environment and Development: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/165847/files/A_C.2_49_L.17-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/49/L.25/Rev.1, Convention on Biological Diversity: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/170028/files/A_C.2_49_L.25_Rev.1-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/51/L.5, Convention on Biological Diversity: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/222992/files/A_C.2_51_L.5-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/51/L.6, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, https://digitallibrary.un.org/record/222993/files/A_C.2_51_L.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/C.2/57/L.43, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/481868?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/59/L.13, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/533917?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/60/L.23, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/560266?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/61/L.24, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/585803?ln=en>, Erişim: 17.09.2019

- A/C.2/62/L.12, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/610802?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/63/L.15, Protection of global climate for present and future generations of mankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/640516?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/64/L.29, Convention on Biological Diversity: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/670635?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/64/L.39, Protection of global climate for present and future generations: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/671465?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/65/L.33, Protection of global climate for present and future generations of humankind: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/693253?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/C.2/65/L.43, Report of the Governing Council of the UNEP on its 11th special session: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/693614?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/PV.1733, General Assembly, 23rd session: 1733rd plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/302965/A_PV.1733EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 18.01.2016
- A/PV.1834, General Assembly, 24th session: 1834th plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/295697/A_PV.1834EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 18.01.2016
- A/PV.1918, General Assembly, 25th session: 1918th plenary meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/139110/A_PV.1918EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016
- A/PV.2026, General Assembly, 26th session: 2026th plenary meeting, https://digitallibrary.un.org/record/736382/files/A_PV.2026-EN.pdf, Erişim: 20.01.2016
- A/PV.2112, General Assembly, 27th session: 2112th plenary meeting, <https://digitallibrary.un.org/record/748906?ln=en>, Erişim: 01.09.2019
- A/50/618/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/202019/files/A_50_618_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/52/629/Add.3, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/247925/files/A_52_629_Add.3-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/53/609/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/265649/files/A_53_609_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/54/588/Add.4, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/404253/files/A_54_588_Add.4-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/54/588/Add.6, Report of the 2nd Committee, https://digitallibrary.un.org/record/404371/files/A_54_588_Add.6-EN.pdf, Erişim: 02.06.2017
- A/56/561/Add.4, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454608?ln=en>, Erişim: 17.09.2019.
- A/56/561/Add.6, Report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454627?ln=en>, Erişim: 17.09.2019
- A/56/561/Add.8, Environment and sustainable development: report of the 2nd Committee, <https://digitallibrary.un.org/record/454753?ln=en>, Erişim: 17.09.2019

- E/SR.1632, ECOSOC official records, 47th session: 1632nd meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/305384/E_SR.1632EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016
- E/SR.1719, ECOSOC official records, 29th session: 1719th meeting, http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/305403/E_SR.1719EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim: 20.01.2016
- E/SR.1840, ECOSOC official records, resumed 53rd session: 1840th meeting, <https://digitallibrary.un.org/record/825025?ln=en>, Erişim: 01.09.2019
- E/1991/C.1/L.4, Second phase of the Special Programme of the International Fund for Agricultural Development for Sub-Saharan African Countries Affected by Drought and Desertification: draft resolution, <https://digitallibrary.un.org/record/126095?ln=en>, Erişim: 11.06.2017
- UN-DPI, *YUN; 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010.*